

Tilburg University

De economische mengvorm of tussenvorm

Cobbenhagen, M.J.H.

Published in:
Maandschrift Economie

Publication date:
1937

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Cobbenhagen, M. J. H. (1937). De economische mengvorm of tussenvorm. *Maandschrift Economie*, 2(6), 288-301.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

De economische mengvorm of tussenvorm

door

Prof. Dr. M. J. H. COBBENHAGEN

Aan de serie opstellen, die onder de titel: „Beschouwingen over de prijs” in de vorige jaargang van dit tijdschrift aan de aard van de prijs werden gewijd en die de algemene theoretische grondlijnen bedoelden te trekken, waaraan de prijs zou moeten voldoen om met recht „economisch juist” en „ethisch gerechtvaardigd” te heten, zullen thans moeten aansluiten de beschouwingen over de wording en de vorming van de prijs.

In een dier voorgaande opstellen is herinnerd aan het overigens aan alle economie-beoefenaren bekende feit, dat de theorieën omtrent het ontstaan van de prijs, naar objectieve en subjectieve wijze opgezet, in het centrum hebben gestaan van de aandacht van oudere en nieuwere economen van elke school en richting. Tot voor kort was het tevens een algemene overtuiging, dat, zeker wat de hoofdpunten betreft, aan de geldende theorieën nauwelijks iets was toe te voegen. Die overtuiging was echter niet zó gefundeerd, dat alle twijfels werden opgeheven. Er bleven nog van die onverklaarbare moeilijkheden, die onder de suggestieve ban der gevonden theorie wel niet als essentieel werden beschouwd, maar toch een onbevredigd gevoel lieten bestaan en vooral de gedachte open lieten voor de mogelijkheid, dat juist in de onmacht van de aangehangen theorie, om die moeilijkheden te verklaren, het bewijs harer onjuistheid kon zijn gelegen. Dat was ten slotte de twijfel, of de niet essentieel geachte moeilijkheid wellicht niet juist een zeer wezenlijke was. Zijn niet herhaaldelijk in de wetenschap die hardnekkige „kleine” moeilijkheden en onverklaarbaarheden de overtuigende reden geworden, waarom een moeitevol opgebouwde verklaringshypothese of theorie moest worden opgegeven en langs andere wegen moest worden gezocht? De wetenschap zou zich zelf niet zijn, wanneer ze met die twijfels

vrede sloot en er duurzaam genoeg mee nam, om over die moeilijkheden heen te springen of zich te blijven beroepen op onbekende of althans theoretisch niet te benaderen weerstanden of fricties, die de onverklaarbare moeilijkheden zouden veroorzaken. Wien bevredigt het, wanneer men b.v. de ondernemerswinst, wier aanwezigheid belet, dat goederenprijzen met hun kosten samenvallen, poogt te verklaren met een verwijzing naar fricties in de dynamische economische werkelijkheid? De theorie verzuimt haar taak of verengt deze op een met haar aard strijdige wijze, wanneer ze deze fricties, zo ze er zijn, niet poogt aan te wijzen en in haar systeem de juiste plaats te geven. Wien bevredigt het, wanneer steeds optredende afwijkingen van uit de theorie volgende consequenties en van theoretisch opgestelde wettelijkheden worden verklaard of, juist, ter zijde gesteld met een beroep op „macht” van economische of buiten-economische aard? Spelen deze machtsfactoren een rol, dan is het weer de plicht van de theorie om hun invloed te verklaren en hun plaats in het verklaringssysteem aan te wijzen. Want, waar het om gaat, is juist, of die weerstanden en die machtsfactoren essentieel zijn of niet. Alleen, wanneer ze niet essentieel zijn, kan abstractie daarvan in de theorie geoorloofd zijn. De beoordeling van het al of niet essentieel zijn kan toch redelijkerwijze alleen geschieden, wanneer alle elementen bekend zijn. En van het goed gekende weet men plaats en afkomst. Waar het om gaat, is alweer, of er in de realiteit economische wettelijkheden bestaan of niet. Als ze er zijn, behoort de theorie ze bij deze naam te noemen en aan te wijzen, waarin ze bestaan en hoever ze reiken. Zijn ze er niet, dan verdwijne de naam, maar men vluchte niet in de nevel ener vage benaming als „tendenties”, tenzij men dit woord een preciese economische inhoud geeft, hetgeen echter niet kan zonder zich over de vraag der economische wetten uit te spreken. Immers tendentie in de zin van: „hypothetische economische wetten met afwijkingen in de werkelijkheid” laten de essentiële vraag open, of de erkende afwijkingen niet van zó wezenlijke aard zijn, dat van economische wetten niet kan gesproken worden.¹⁾

1) Zie mijn artikel: Economische wetmatigheid, economische mogelijkheid en zedelijke eischen. De Economist (1933), blz. 3—19.

Tenslotte, om dichter bij ons onderwerp te komen, wanneer men de wording van de prijs verklaart, hetzij in de veronderstelling van volledig vrije concurrentie, hetzij in de veronderstelling van volledig monopolie, verklaart men dan, behoudens theoretisch niet essentiële afwijkingen, de prijsvorming der economische realiteit of niet? Ongetwijfeld heeft de theorie steeds erkend, dat de prijs in de concrete economische realiteit afweek van de onder de theoretische veronderstellingen van absoluut vrije concurrentie en absoluut monopolie gevormden. Maar tevens meende ze, dat de afwijkingen verder niet voor theoretisch onderzoek in aanmerking kwamen en vergenoegde zich met de uitspraak, dat de werkelijke, concrete prijs, beheerst, als hij werd door van de veronderstellingen afwijkende elementen, ergens lag tussen die theoretische prijzen in. De werkelijke prijs was noch een geheel vrije concurrentieprijs, noch een monopolieprijs, maar iets daar tussen; hij was een benadering van deze. Waar de theorie zich derhalve niet op bezon, was deze vraag, of de voorwaarden, waaronder de prijs in de werkelijkheid tot stand kwam, niet wezenlijk anders waren, dan de voorwaarden, die in de veronderstelling van vrije concurrentie en monopolie waren aangenomen. En deze vraag is toch een zeer wezenlijke, aangezien van het antwoord afhangt, of een theorie, die dan toch de werkelijke prijsvorming verklaren wilde, niet op ongeoorloofde wijze abstraheerde.

Deze situatie in de economische theorie is in de laatste jaren echter bezig te veranderen. In het opstel, dat onder de titel: „Theoretisch-economische beschouwingen over het vraagstuk van vrijheid en gebondenheid in het economische leven” in het October-nummer van de lopende jaargang van dit tijdschrift werd gepubliceerd, werd onder meer naar voren gebracht „dat de prijzen, als resultaat der economische ruilhandelingen, het kenmerk dragen van economische vrijheid en economische gebondenheid beiden”. In een rede over: „Regeling of Vrijheid”, uitgesproken door prof. mr. F. de Vries, zegt deze hoogleeraar: „De prijsleer heeft men steeds gebaseerd op de tegenstelling tussen concurrentie en monopolie en voor beide gevallen heeft men afzonderlijke theorieën ontwikkeld. De verschijnselen van het werkelijke leven kunnen echter

meestal niet òf onder de ene òf onder de andere rubriek worden gerangschikt. De bestaande mededinging is zelden vrij van monopolistische elementen en evenmin is een monopolie ooit absoluut. Aanvankelijk meende men dergelijke gevallen toch met behulp van een van beide theorieën te kunnen bearbeiten. De werkelijke mededinging, hoewel dus zelden vrij van monopolistische elementen, zou dan verklaard moeten worden met behulp van de theorie der vrije prijsvorming. Op deze wijze — aldus betoogt Chamberlin in zijn belangrijk werk over dit onderwerp ²⁾ — worden resultaten, in werkelijkheid toe te schrijven aan monopolistische krachten, verenigd met een theorie, die ze ontkent. Deze verbinding van de theorie der vrije concurrentie met feiten, voor welke ze niet past, moet tot onjuiste conclusies leiden.” ³⁾ Ter bevestiging citeert de Vries een uitspraak van Schumpeter in een verhandeling over „Economic Reconstruction” (1934), luidend: „it has been proved of late that in important respects imperfect or monopolistic competition will produce exactly the opposite of the results which might be expected from free competition in the theoretic sense”.

Aan de hier vermelde schrijvers en citaten zouden er nog verschillende anderen uit de laatste tien jaren zijn toe te voegen. Dezen mogen echter volstaan ter kenschetsing van de gewijzigde opvattingen in de wetenschappelijke economische kringen. Het vraagstuk der prijsvorming wordt thans in toenemende mate onderzocht onder vooropstellingen van de economische mengvorm of tussenvorm. Een uniforme, korte benaming, die deze vooropstellingen omvat, zoals vrije concurrentie en monopolie dat doen voor hun vooropstellingen, is nog niet aanwezig. Terwijl A. C. Pigou en Joan Robinson spreken van „imperfect competition” en Chamberlin de ongetwijfeld veel duidelijker en van de suggestie van „onvolmaaktheid” bevrijde term van: „monopolistic competition” gebruikt, betitelt Elisabeth Liefmann—Keil haar pas verschenen boek over de beperkte concurrentie met: „Organisierte Konkurrenz-Preisbildung”. Wat door allen echter beoogd wordt, is de bestudering der prijsvorming in een werkelijkheid, die

2) Edw. Chamberlin: *The theory of monopolistic competition* (1933).

3) F. de Vries: *Regeling of Vrijheid* (1935), blz. 26—27.

niet beantwoordt aan de veronderstellingen der vrije concurrentie, noch aan die van het monopolie, en die wellicht het meest algemeen getypeerd is met gebonden concurrentie en dat wel, door deze economische mengvorm op te vatten als een van geheel eigen aard, onderscheiden van de vormen, die door vrije concurrentie of monopolie zijn bepaald.

Wanneer men deze jongste ontwikkeling in de theoretische economie overziet, gaat het er inderdaad op lijken, dat Bernard Lavergne een bevestigend antwoord krijgt op de vraag, die hij zelf reeds in 1910 bevestigend beantwoordde in zijn boek: „La théorie des marchés économiques” en welke hij aldus formuleerde: „L'hypothèse de la libre concurrence est, par principe même, utopique. Le concept en outre reste désespérément vague et imprécis. N'y aurait-il pas tout avantage à „désolidariser” la théorie de la valeur, de l'hypothèse dangereuse d'une concurrence libre et absolue?” ⁴⁾

Een studie van de prijsvorming in gebonden concurrentie door in het theoretisch onderzoek geschoolde economen is niet alleen van het grootste belang voor de kennis der economische werkelijkheid, maar ook voor de oplossing der prijsvraagstukken, die zullen optreden in een nagestreefde geordende maatschappij, die, naar de bewoordingen der encycliek „Quadragesimo Anno”, niet kan worden overgelaten aan de vrije concurrentie en nog veel minder kan worden toevertrouwd aan de economische dictatuur, die op de concurrentiestrijd is gevolgd. ⁵⁾ Het is voor de voorstanders ener geordende maatschappij op *economisch volkomen verantwoorde grondslanden* een prachtige coïncidentie, dat de economische theorie zich gaat richten op de bestudeering van het economische prijsprobleem in de maatschappij met beheerste en gebonden concurrentie. En daar het ordeningsvraagstuk, — n'en déplaise de uitspraak in de be-applaudisseerde redevoering van den minister-president tijdens de jongste algemene beschouwingen in de Eerste Kamer — niet uitsluitend een practisch economisch vraagstuk is, maar tevens en pri-

4) Bernard Lavergne: La théorie des marchés économiques (1910), blz. 3.

5) In de vertaling van het R. K. Werkliedenverbond, blz. 89.

mair een principeel vraagstuk ⁶⁾, kan deze coïncidentie van het theoretisch onderzoek der gebonden prijsvorming met het principiële streven naar ordening gezien worden als een, wel niet door de onderzoekers direct beoogde, maar dan toch feitelijk aanwezige illustratie van de verhouding tussen economie en ethiek, zoals de grootmeester der economische wetenschap, Alfred Marshall, deze tekende, toen hij de economie, met handhaving harer eigen wetenschappelijke zelfstandigheid, typeerde als „a busy servant of Ethics”. „Ethics”, zegt hij, „was raising her standard; and setting ever higher and higher ideals as tasks up to which her servants had to work.” ⁷⁾

Alvorens nu de vraagstukken van de prijsvorming in gebonden concurrentie te bezien, is het noodzakelijk enige beschouwingen te wijden aan dat type van maatschappelijk-economische organisatie, dat hier als mengvorm en tussenvorm werd aangeduid. Hoewel de benaming niet erg mooi is en duidelijk de stempel draagt van haar origine, aanduidend, namelijk, een vorm, die, in een eigen karakteristiek geheel en derhalve met eigen karakteristieke trekken, eigenschappen vertoont zowel van de vrije concurrentie als van het monopolie, is zij toch voldoende duidelijk. De maatschappij met gebonden concurrentie is derhalve in economisch opzicht een soortgelijke meng- of tussenvorm, als het solidarisme, in breder sociaal opzicht, een zelfstandige meng- of tussenvorm met eigen aard mag heten naast het individualisme en het universalisme.

De gedachte, dat, hetgeen in dit opstel met meng- of tussenvorm wordt bedoeld, een eigen karakteristiek geheel is, wordt hier zo nadrukkelijk uitgesproken, omdat

6) In mijn brochure over ordening: „Duurzaam economisch herstel alleen mogelijk door ordening in productie en handel” (1934) schreef ik als volgt: „We verschillen derhalve op twee belangrijke punten met hen, die uitsluitend op waarneembare economische feiten ordening en gebondenheid vragen, en wel:

1e. doordat we bewuste leiding steeds nodig achten, afgezien, of deze als middel zal bezigen meer vrijheid of meer gebondenheid.

2e. doordat we steeds een zekere graad van gebondenheid nodig achten, omdat zonder dit middel door de bewuste leiding de synthese der cultuurdoeleinden niet te verwezenlijken is. (In deze punten ligt dus de principiële grondslag der ordening).

We stemmen met hen overeen in dit punt, dat de *graad* der gebondenheid, die op economisch gebied nodig is, afhankelijk is van de economische feiten en van de economische structuur van de maatschappij”, blz. 26—27.

7) *Economic Journal* 1893, blz. 377 vgl. Eveneens: A. C. Pigou in: *Memorials of Alfred Marshall*, blz. 82.

het misverstand moet worden voorkomen, dat de hier bedoelde tussenvorm niets anders zou zijn dan een verzameling van bruikbaar geachte elementen, ontleend aan de constructies: vrije concurrentie en monopolie. Daarmee wordt anderzijds echter ook weer niet ontkend, — in het voorgaande is dit reeds uitdrukkelijk erkend — dat in de tussenvorm elementen dier uitersten: vrije concurrentie en monopolie voorkomen. Deze elementen zijn dan echter in het systeem van de tussenvorm zelf tot een eigen synthese geworden: hun aanwezigheid in de constructie van de tussenvorm is uit de eigen grondslagen van de tussenvorm afgeleid en daarmee gerechtvaardigd.

We zullen thans trachten een antwoord te geven op de vraag, waarom zo lang de tussenvorm niet als een eigen type werd gezien naast de typen: vrije concurrentie en monopolie. Er spelen, naar ik meen, verschillende redenen een rol.

De eerste reden is een historische, het feit, namelijk, dat de beoefening der economie, als een zelfstandige wetenschap, in een tijd valt, dat de gedachte der vrije concurrentie in haar opkomst was (einde 18e en begin 19e eeuw) en, in aansluiting aan de algemene vrijheidsgedachten en als reactie op een tijdperk van te sterke gebondenheid, met kracht en met vertrouwen in het nieuwe werd gepropageerd. De nieuwe gedachte vormde mee de nieuwe werkelijkheid, die weliswaar, ook toen niet van elke gebondenheid was ontdaan, maar toch — zeker in het Engeland dier dagen — veel vrijere economische vormen verkreeg, dan men in het verleden kende.

In een belangrijk opstel ⁸⁾ heeft G. Briefs gewezen op een wezenlijk verschil, dat er bestaat tussen de stelsels der Physiocraten en der Klassieke Liberalen, die beiden, in reactie tegen de gebondenheid van het mercantilisme, economische vrijheid en concurrentie opeisen, maar zich hierin van elkaar onderscheiden, dat het sociale en economische milieu, van waaruit ze schrijven en dat hun stelsels bepaalt, een verschillend is. De Physiocratie eist wel een „moins gouverner” van de Staat, maar stelt tevens het economische binnen de maatschappelijke standen-indeling, die

8) - Dr. Goetz Briefs: Der Klassische Liberalismus, in de bundel: Die Wandlungen der Wirtschaft im Kapitalistischen Zeitalter (1932), blz. 14—15.

zij agrarisch-feudaal ziet, en bindt de concurrentie aan deze als natuurrechterlijk beschouwde orde. Smith echter schrijft van uit een burgerlijk-kapitalistische en reeds in belangrijke mate economisch-individualistisch bepaalde werkelijkheid.

Het is nu volkomen begrijpelijk, dat in deze door de gedachtenstroming en de economische realiteit bepaalde situatie de vrije concurrentie het uitgangspunt en het kader was, binnen hetwelk de bestudering van het economische welvaartsstreven geschiedde. Ongetwijfeld meenden de eerste klassieken met dit kader de werkelijkheid het beste te typeren. En niet alleen de werkelijkheid van het moment, maar ook de toekomstige werkelijkheid, zoals zij de ontwikkeling meenden vooruit te zien. De geweldige dynamiek, die de eerste helft der 19e eeuw op velerlei gebied kenmerkte, — ze is vol van technische veranderingen en snelle economische ontwikkeling, vol van sociale en politieke beroeringen — heeft echter de ontwikkeling in minder rechtlijnige banen doen verlopen, dan Smith, Ricardo en anderen projecteerden. Een sprekend bewijs daarvoor is, dat J. St. Mill, de hekkensluiter der officiële Klassieke School, reeds in het midden der 19e eeuw erkennen moest, dat het kader van vrije concurrentie, binnen hetwelk de oudere klassieken de problemen hadden bestudeerd en de conclusies hadden getrokken, wezenlijk was veranderd en zich niet meer dekte met de gegroeide werkelijkheid. De conclusies der oude klassieken hadden toen aan gelding reeds belangrijk ingeboet. Hij zag dan ook geen andere kans, om het klassiek economische systeem te redden, dan door de vrije-concurrentie-constructie, die door de oudere klassieken nog met de werkelijkheid was vereenzelvigd, tot een wetenschappelijke werkhypothese om te vormen en ze aldus boven de wisselingen van de tijd en de stromingen te plaatsen,

Juist deze daad van Mill heeft aan deze „Idealtypus”, zoals Max Weber dergelijke werkhypothesen betitelde, een zo langdurig leven geschonken en heeft de bezinning op de inhoud van de vrije-concurrentie-hypothese langer doen uitstellen, dan geschied zou zijn, wanneer de economen zich waren bewust gebleven van de historische en dus relatieve en veranderlijke inhoud van het vrije-concur-

rentie-begrip. Want vóór Mill's verstrekkende suggestie was dit begrip een van die begrippen, welke Mitscherlich de „beweglichen” heeft genoemd, wier inhoud naar tijdsomstandigheden en gedachtenstromingen wisselt, ook al wordt de naam behouden. Eens boven de tijd en zijn wisselingen uit geheven, is het begrip: vrije concurrentie, zoals het in de *theorie* werd gebruikt, geleidelijk gevuld met een gestandaardiseerde inhoud, die het steeds meer deed afwijken van hetgeen in de *praktijk* onder vrije concurrentie werd en wordt verstaan. Daardoor werd de theoretische begripsconstructie niet alleen steeds minder toepasselijk op de werkelijkheid en dus steeds minder geschikt, om deze te verklaren, maar werd tevens gevuld met een inhoud, die indruiste tegen de wezenlijke eigenschappen van de in concurrentie gedachte economische factoren. De poging, om aan een economische theorie een geslotenheid van wiskundige stringentie te geven, verleidde verschillende schrijvers er toe, om aan de economische factoren door abstractie die eigenschappen te ontnemen, die aan dat pogen in de weg stonden. Met name werd aan de productiefactoren: arbeid, kapitaal en grond een bewegelijkheid en verplaatsbaarheid toegeschreven, die volkomen in strijd waren met de specifieke eigenschappen dier factoren. Het is wetenschappelijke verkrachting, wanneer deze factoren, die voor de economische beschouwing blijven moeten wat ze zijn, n.l. psychisch-fysische, zoals de arbeid, en fysische, gegeven naturen, zoals kapitaal en grond, herleid worden tot willekeurig verplaatsbare economische qualiteiten en quantiteiten. Daar het economische karakter niets anders is en zijn kan, dan een eigenschap, die door economische doelrichting aan de bestaande natuur der factoren wordt gegeven, verrichtten de van die natuur abstraherende schrijvers het grote wonder, om eigenschappen zonder het substraat der zelfstandigheid in het bestaan te roepen, eigenschappen als zelfstandigheden te denken. Koene abstracties inderdaad, maar dan toch koen door grove onwysgerigheid. Tevens wreekte zich bij de opbouw der vrije-concurrentie-hypothese de reeds in het begin van dit artikel gesignaleerde fout, om de zg. weerstanden, die de veronderstelde bewegelijkheid in de werkelijkheid belemmerden, niet op hun aard te onderzoeken. Men behandelde

deze weerstanden als verplaatsingsmoeilijkheden, wrijvingen, „costs of movement”, belemmerende machten, die in de economische stratosfeer niet bestonden. Dat in het hoge en ijle abstractie-gebied, waarin de hoog boven de werkelijke aarde vliegende economist zich bewoog, velerlei belemmeringen voor het economisch werken konden en mochten worden weggedacht, zonder het wezen der werkelijkheid te schenden, was juist en gerechtvaardigd. Maar van de gegeven natuur der werkende factoren mocht niet worden geabstraheerd.

Door gemis aan bezinning op de inhoud van een overgeleverd begrip was het mogelijk, dat de werkhypothese der vrije concurrentie en de daarop gebouwde „Ideal-typus” zo lang de hegemonie voerde in de economische theorie. Ja zelfs, een ander type kreeg nauwelijks kans. Immers de vraagstukken, die binnen een monopolie-type hadden kunnen worden gezien, werden in hoofdzaak toch behandeld als afwijkingen van het concurrentie-type. De monopolieleer was niet veel meer dan een aanhangsel der vrije-concurrentie-leer en men trachtte, zoveel mogelijk, binnen het apparaat dezer laatste leer te blijven. Monopolie had lange tijd geen meer omschreven inhoud dan, niet-vrije concurrentie.

Dit leidt ons naar een tweede reden, waarom, ook toen de bezinning op de gebruikte begripsinhoud onder de drang van de kritiek begon op te komen, de tussenvorm niet als een zelfstandig type werd aanvaard.

Toen de monopolistische en het monopolie meer of minder benaderende organisaties, als kartels, tengevolge van haar groeiend aantal bezwaarlijk langer als nauwelijks meetellende uitzonderingen op de vrije concurrentie konden worden verklaard, gingen sommige schrijvers, zoals de Würzburger hoogleraar G. Halm en hier te lande ook F. de Vries, er toe over, om deze organisaties ook als concurrentie-vormen te zien, en zelfs, wegens hun straffe strijdorganisatie en scherpe calculatie, als meer consequente concurrenten, dan de vroegere, afzonderlijke kleinere ondernemingen konden zijn. Men onderscheidde de moderne, goed georganiseerde concurrentie van de vroegere, wilde, atomistische concurrentie. Terecht zegt de Vries echter in zijn reeds vermelde dies-rede, dat aldus het ge-

vaar dreigt van woordenspel, wanneer men beide, toch zo verschillende, vormen onder dezelfde soort wil rekenen.⁹⁾ Wanneer men dan de beide vormen als vrije concurrentie en monopolie blijft onderscheiden, dan herleeft de vraag, hoe beider inhouden zich onderling verhouden. Van het antwoord op deze vraag hangt nu af, of de tussenvorm als een eigen, zelfstandig type wordt erkend of niet. Immers, wanneer men, uitgaande van vrije concurrentie, het monopolie alleen ziet als de ontkenning van vrije concurrentie, wordt de verhouding van beiden een contradictoire tegenstelling, zoals de logica deze noemt. Tussen de bevestiging en ontkenning van een begrip, in ons geval, van het begrip: vrije concurrentie, ligt niets meer: tussen contradictoire vormen ligt geen tussenvorm. Wanneer men echter erkent, dat het begrip: monopolie, evenals het begrip: vrije concurrentie, een positieve inhoud heeft: niet dus is een blote negatie van de inhoud van zijn tegendeel, maar eigen positieve elementen bevat, dan is de verhouding tussen vrije concurrentie en monopolie een contraire verhouding, een verhouding van contrasten of aan elkaar tegengestelde uitersten. Deze verhouding is inderdaad de werkelijk aanwezige. Impliciet wordt ze ook toegegeven door allen, die erkennen, dat het monopolistische type positief in staat is, om aan het economisch leven en streven vorm te geven en positieve resultaten voort te brengen ten aanzien van productie-, aanbod- en prijsverhoudingen. Maar dan moet ook de consequentie worden aanvaard, die in de contraire betrekking ligt opgesloten, namelijk, dat tussen de twee uitersten tussenvormen mogelijk zijn, samengesteld uit een menging van de positieve elementen dier uitersten. En wel zo, dat deze tussenvormen door de menging een geheel eigen, van de uiterste vormen onderscheiden, aard hebben.

Deze op de nuchtere regels der logica opgebouwde redenering en daardoor vrij van de gevaren, die steeds in beeldspraak of vergelijking liggen opgesloten, vind ik nu bevestigd in een opmerking zowel bij Chamberlin als bij Mitscherlich. Chamberlin maakt bezwaar tegen de opvatting, dat de combinatie van concurrentie- en monopolie-elementen in het werkelijke economische handelen bloot

9) Regeling of Vrijheid, blz. 30.

zou bestaan in een naast-elkaar-stelling dier elementen zonder innerlijke vermenging. Integendeel, zegt hij, „the mixture of the two forces is a chemical process and not merely a matter of addition”.¹⁰⁾ En W. Mitscherlich bezigt dezelfde vergelijking met een chemisch proces, wanneer hij schrijft: „Die Ausführungen haben gezeigt, dass ein Vergleich der Gemeinschafts-Bildungen mit einem Organismus oder einem mechanischen Triebwerk unsere Vorstellung in falsche Bahnen lenkt. Wollen wir sie einem Vergleich unterziehen, so kommt hierfür nur die chemische Verbindung, der chemische Körper in Betracht”.¹¹⁾ De bedoeling dier vergelijking is duidelijk: zoals door de chemische verbinding een geheel nieuwe stof met geheel eigen qualiteiten ontstaat, leidt de menging en synthetisering van vrije en gebonden positieve economische elementen tot een geheel nieuwe economische vorm met eigen qualiteiten.

Nog een derde, met de twee voorgaanden verband houdende, reden voor de niet-erkenning van de economische tussenvorm kan worden genoemd. Wanneer men tussen de door de veronderstellingen der vrije concurrentie bepaalde economische vorm en de door de veronderstellingen van het monopolie bepaalde vorm nog tussenvormen aanneemt, in welke de elementen van vrijheid en gebondenheid, in verschillende graderingen gemengd, voorkomen, zijn er talloze combinaties denkbaar van meer en minder vrijheid met respectievelijk minder en meer gebondenheid. De theorie kan deze allen onmogelijk omvatten en verliest dus de geslotenheid, die haar kenmerkt, wanneer alleen de twee uiterste constructies: vrije concurrentie en absoluut monopolie worden aanvaard. Dit argument is echter niet houdbaar. Ook hier past de juiste opmerking, die mejuffrouw E. van Dorp in haar pas verschenen boek plaatst in haar bestrijding van de toerekeningsleer: „we have simply to abandon an assumption that has found so easy an acceptance in economic theory because it is so gratifying to the mind..... Our search is not for gratifying things but for truth.”¹²⁾ Daarenboven, er zijn in abstracto wel tal-

10) The theory of monopolistic competition, blz. 3.

11) Waldemar Mitscherlich: Die Lehre von den beweglichen und starren Begriffen (1936), blz. 19.

12) E. C. van Dorp: A simple theory of capital, wages and profit or loss (1937), blz. 60.

rijke combinaties als tussenvormen *denkbaar*: maar daarom zijn deze nog niet economisch mogelijk. Alleen op dezen komt het aan. We mogen bij de theoretische constructie der economische tussenvormen niet vervallen in dezelfde fout, waaraan de constructie der vrije concurrentie lijdt, die immers, zoals boven reeds werd uiteengezet, ook theoretisch-economisch onmogelijke veronderstellingen inhoudt. Wanneer men in de economische theorie realistisch wil blijven — het is een verdienste van Veraart daarop voortdurend te hebben gehamerd ¹³⁾ —, dan is het noodzakelijk steeds uit te gaan van denkconstructies, die economisch mogelijk zijn, d.w.z. die niet lijden aan een wezenlijke verkrachting der economische werkelijkheid door abstractie van essentiële elementen. Tot de eisen ener economisch mogelijke constructie behoort ook deze, dat het economische probleem binnen deze constructie principieel oplosbaar is. Dat economische probleem is: de voorziening der behoeften in de volgorde harer dringendheid en met een juiste afweging tussen offers en opbrengst. En nu zullen slechts — welke en hoeveel, zal het pas ingezette onderzoek nog moeten leren — enkele combinaties van vrije en gebonden elementen aan deze fundamentele eis voldoen. Door vergelijking met de concrete tijdsomstandigheden zal dan moeten blijken, welken van de economische vormen en tussenvormen concreet te verwerkelijken zijn en welken in die omstandigheden het meest doelmatige economische substraat leveren voor de gewenste synthese van de economische doelstellingen met die van hogere aard in de culturele rangorde. ¹⁴⁾

Ten slotte zij er nog op gewezen, dat de conclusies, die hier zijn getrokken ten aanzien van de economische tussenvormen, nog van verderstreckende aard zijn. De ontkenning van de tussenvorm openbaart zich immers op velerlei gebied, nu zovelen menen, dat er alleen maar keuze is tussen twee uitersten. Zelfs een wijsgeer en socioloog van de postuur van Spann suggereert ons, dat men slechts de keuze zou hebben tussen individualisme en universalisme en ontkent daarmee het bestaan van solidaristische

¹³⁾ Zie het opstel: „Prof. dr. J. A. Veraart als econoom” in het maandschrift: *Roeping*, jrg. 1935, blz. 425—445.

¹⁴⁾ Zie hiervoor ook blz. 26—30 van deze jaargang.

en (moderne) socialistische stelsels als zelfstandige tussenvormen. Hoevelen, die in het solidarisme ten onrechte niets anders zien dan de naast-elkaar-stelling van individualistische en universalistische elementen, menen, dat in het solidarisme gepoogd wordt de onmogelijke combinatie van vuur en water tot stand te brengen, maar vergeten dan, zelfs in hun — ik erken het — zeer mank gaande vergelijking, dat vuur en water zo kunnen worden gecombineerd, dat ze de kracht hebben, om de zwaarste treinen voort te trekken. Wat hun eigenlijke fout echter is, behoeft niet meer te worden herhaald. En van het uitgangspunt der verantwoordelijkheid gezien, vergeten al weer velen, dat tussen de systemen, die op de individuele zelfverantwoordelijkheid of op de centrale gemeenschapsverantwoordelijkheid steunen, het stelsel staat, dat door de onderlinge, maatschappelijke medeverantwoordelijkheid van individuen en gemeenschap gedragen wordt. Maar daarnaast groeit het inzicht, dat de keuze in de maatschappelijke stelsels niet uitsluitend is tussen vrijheid of gebondenheid, doch, dat er een synthese mogelijk is van beide. Het grote belang van de groei van dit inzicht, als een wetenschappelijke grondslag voor de studie van de vraagstukken ener bewust geordende maatschappij, moge rechtvaardigen, dat ik aan enkele, reeds vroeger gepubliceerde gedachten een bredere en dieper gaande beschouwing wijdde.